نووسینی د . زاهیر سوران
051020 ستۆکهۆڵم

ئینفلوەنزای باڵندە !!

ئینفلوەنزای جۆری A نەخۆشییەکی ڤایرۆسییە کە دەتوانێت لە ئاژەڵەوە مرۆ تووش بکات و بریتییە لەو جۆرە ئینفلوەنزایەی کە ئەمڕۆ لە باشوری ئاسیادا بڵاوبۆتەوە .

ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی(WHO) زاراوەی (Avian Influenza) ی بۆ داناوە وئەم ئینفلوەنزایە بە ترسناك دەزانن لە بەر ئەوەی :

نزیکەی 8 ساڵان لەمەوبەر (DR.Johan Hultin) کە لە سوید لە دایك بوەو ئەمڕۆ لە ئەمێریکا دەژێت و کاردەکات گەیشتە ئەلاسکا و لە ژێر ئەو شاخە بەفرینانەدا قەبرێکی هەڵدایەوە کە لە ساڵانی 1918–1919 دا بە هۆی نەخۆشی ئیسپانی (Spanish flu) یەوە مردبوو . ئەو توانی نمونەیەك لە خانەی سییەکانی ژنێکی ئاسکیمۆیی دەربهێنێت ، کە گەڕایەوە ئەو نمونەیەی دا بە (Jeffry Taubenberger) کە لە (Armed Forces Institute of Pathology) کاری دەکرد .

ئەمیش هەستا بە توێژینەوە لە سەری و جارێکی دی ئەو ڤایرۆسەی دروستکردەوە کە بە (H1N1) ناسراوە و لە ساڵی 1918–1919 بوە هۆی مردنی نزیکەی 40–50 ملیۆن مرۆڤ .

پاش پێکەوەنانی هەر 8 جینی ڤایرۆسەکە ساڵی 2003 ویستی ئەنجامی توێژینەوەکانی بڵاوبکاتەوە بەڵام کاربەدەستانی ئەمێریکا لە گەڵ گۆڤاری Science دا ڕێکەوتن کە بەشێکی سنوورداری توێژینەوەکە بڵاو بکرێتەوە نەبادا تێرۆریستان سوودی لێوەرگرن و بەکاری بهێنن ! ئەوەبوو لە ژمارە 7 ی ئۆکتۆبەری ساڵی 2003 دا گۆڤاری ناوبراو بەشێکی توێژینەوەکەی بە نێوی Characterization of the Reconstructed 1918 Spanish Influenza Pandemic Virus دا بڵاوکردەوە . هەر هەمان ساڵ ئاماژە بەو ڕاستییە کرا کە ڤایرۆسی (H1N1) ی نەخۆشی ئیسپانی زۆر لە ڤایرۆسی (H5N1) ی ئینفلوەنزای باڵندەی ئاسیا نزیکە. هەرچەندە ئەنفلوەنزای باڵندەی ساڵی 1968 ی هۆنگ کۆنگ و ئەمەی ئەمڕۆ جیاوازن ، بەڵام پسپۆران هەردەترسن لەوەی نەبادا ئەم ڤایرۆسەش هەمان ڤایرۆسی ساڵی 1918 بێت !!

ئەوەی ڕاستی بێت نزیکەی 80 جۆر ڤایرۆس تووشی باڵندەکان دەبن وەلێ باڵندە تەنیا تووشی دوو ڤایرۆسیان دەبێت ئەوانیش جۆری H5 و H7 و دەبنە هۆی مردن . پێشووتر ڤایرۆسەکە تووشی باڵندە دەبوو بەڵام لەم ساڵانەی دووایی‌دا تێبینی کراوە ڤایرۆسەکە دەتوانێت مرۆڤیش تووش بکات و بیکوژێت .

هۆزانی

هۆی نەخۆشییەکە ڤایرۆسێکی ئینفوەنزای جۆری A و 3 جۆری هەیە کە ئەمانەن:

1– جۆری (H5) ، لە مرۆدا بینراوە و دەشبێتە هۆی مردن . (ئەمڕۆ باسی لێوە دەکرێت) .

2– جۆری (H7) ، بە دەگمەن بینراوە .

3– جۆری (H9) ، توانای تووشبوونی زۆر نزمە وەلێ لە مرۆڤدا بینراوە .

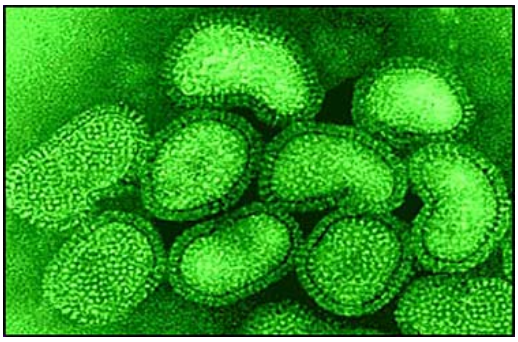

(Foto Veterinary Laboratories)

سەرچاوەکانی ڤایرۆسەکە

بریتین لە پەلەوەری زیندوو (مریشك ، مریشکی هێلکەکەر ، کەڵەشێر ، قەلەموون ، مراوی ، قاز و توتی) .

پەلەوەری مردوو یان سەربڕدراو کە تووشی ڤایرۆسەکە بوون .

ڕێگاکانی گواستنەوەی ڤایرۆسەکە

– ڕاستەوخۆ ، باڵندەی تووشبوو لە گەڵ ڕیقنەکەیدا ڤایرۆسەکە دەکاتە دەرەوە و پەیوەندی ڕاستەوخۆ بە پیساییەکەوە دەبێتە هۆی تووشبون .

– لەوانەشە پەیوەندی ڕاستەوخۆ لە گەڵ باڵندە نەخۆشەکەدا ڕێگایەکی دی تووشبوون بێت .

ئەو کەسانەی تووشی ڤایرۆسەکە بوون لەو شوێنانەدا ژیاون کە باڵندەی مردووی تیادا دۆزراوەتەوە یان پەیوەندی ڕاستەوخۆیان لە گەڵ باڵندەی نەخۆشدا هەبووە .

ماوەی کرکەوتنی ڤایرۆسەکە لە نێوان 1–3 ڕۆژدایە .

مەترسی چەندە تا مرۆ تووش ببێت ؟

گەر مرۆ پەیوەندی زۆر و چڕی بە باڵندەی نەخۆشەوە نەبێت ئەوا مەترسی تووشبوون نییە یان هەر زۆر کەمە .

لەو چەند ملیۆن مرۆڤەی لە ئاسیادا دەژین و مامەڵە لە گەڵ باڵندەدا دەکەن چەند کەسێکیان تووشی ڤایرۆسەکە بوون و لە نەخۆشخانەدا ماونەتەوە و لە ساڵی 2005 دا دەستنیشانی ڤایرۆسەکەیان بۆکراوە .

هەرچەندە ئەمڕۆ مەترسی ڤایرۆسەکە لە سەر مرۆ کەمە بەڵام مەترسی ئەوە هەیە کە ڤایرۆسەکە خۆی بگۆڕێت و (وەك ئەمڕۆ دەبینرێت) و لە ماوەیەکی کورت دا ژمارەیەکی زۆر لە دانیشتوان تووشبکات و ببێتە هۆی بڵاوبوونەوەیەکی (Pandemic) خێرا ئەوسا نەتوانرێت کۆنترۆڵ بکرێت .

ئەوەی ڕاستی بێت زۆربەی زۆری جۆرەکانی ئینفلوەنزا لە باڵندەوە دێت بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ باسی لێوە دەکەین خێراتر مرۆ دەکوژێت ، لەبەرئەوە مەترسی لێدەکرێت ببێتە هۆی نەخۆشی ئیسپانی !

مەترسی مردن

هەر لە 4 کەس کە تووشی ڤایرۆسەکە بوون 3 یان مردوون ، لە ساڵی 2003 وە تا 10 ی ئۆکتۆبەری 2005 ئەم شێوەیە بووە :

وڵات	تووشبو	مردوو
ئیندۆنیسیا	5	3
ڤێتنام	91	41
تایلاند	17	12
کامپۆدیا	4	4
کۆی	**117**	**60**

سەرچاوەی (3)

ئایا ڤایرۆسەکە لە نێو مرۆڤدا بڵاودەبێتەوە ؟

ئەمڕۆ کەس ناتوانێت وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە ، پسپۆرانی سوێد دەبێژن تا ئەمڕۆ زانستیانە نەسەلمێندراوە کە ڤایرۆسەکە لە نێوان مرۆڤدا بڵاودەبێتەوە ، بەڵام تا ژمارەی تووشبوان زێد بێت ئەوا مەترسی بڵاوبوونەوەی لە نێوان دانیشتواندا زێدە تر دەبێت . گەر مرۆڤێك تووشی 2 جۆری ڤایرۆسەکە ببێت لەوانەیە ڤایرۆسەکە گۆڕانکاری بەسەر خۆیدا بهێنێت و بۆ خانەکانی لەشی مرۆ بشێت (لە باربێت) ئەوسا مەترسی لە نێو مرۆڤدا زێدەتر دەبێت .

ڤایرۆسی ئەنفلۆنزای ساڵی 1997 لە باشوری ئاسیادا بە هۆی جۆری Virus– H5N1 وە بووە ، وەلیٚ دەرنەکەوتووە ئایا ڤایرۆسەکە خۆی دەگۆڕێت تا لە نێو مرۆڤدا بڵاوبێتەوە (مرۆڤێکی تووشبو یەکێکی لەش ساخ تووش بکات) .

لەبەرئەم هۆیەیە کە بڵاوبوونەوەی ساڵی 1997 ی هۆنگ کۆنگ لەوەی ئەمڕۆی ئیندۆنیسیا جیاوازترە .

ئایا ڤایرۆسەکە لە ڕێگای مریشکەوە بڵاودەبێتەوە ؟

هەرچەندە ڤایرۆسەکە لە لەشی مریشکی سەربڕراو یان هێلکەکەی دا هەیە وەلیٚ مەترسی تووشبون بە گۆشت و هێلکە زۆر کەمە یان نییە. بەڵام بۆ دڵنیابوون باشترە گۆشت و هێلکە لە 70 پلەی گەرمی دا بکولێنرێت بۆ ئەوەی ڤایرۆسەکە بکوژێت

نیشانەکان

ساڵی 1997 لە چین نیشانەکانی ئینفلۆنزاکە سووک بوون وەك :

– تالێهاتن .

– کۆکە .

– گەروو ئێشە .

– سوکە ژانەسەر.

– گیروگرفتی گەدەو ریخۆڵە.

لە 18 نەخۆشدا 7 یان مردن بەڵام هەندێك نەخۆش نیشانەی سییە سۆیان هەبووە هاوکات ژانە ماسولکە ،کارکردنە سەر جگەر، ناچوستی گورچیلە و گۆرانکاری ڕێژەی پێکهاتەکانی خوێنی تیادا دیاری کراوە .

لە ساڵانی 2003–2005 دا لە ئاسیادا نیشانەکان بەم جۆرە بوون :

– تالێهاتن (لە سەروو 38 پلەوە بووە) .

– کۆکە .

– پشوسواری .

– نیشانەی سییەسۆی کوتوپڕ .

دوو منداڵ کە تووشی ڤایرۆسەکە بوون سکچوون و مێشکە سۆیان تیادا دەرکەوتووە و لەم بارەدا ڕێژەی مردن بەرزە .

دەستنیشانکردن

دەتوانرێت لە ڕێگای تێستێکی گەروو (خێرا) وە دەستنیشان بکرێت .

خۆپاراستن

– لەو وڵاتانەدا کە ڤایرۆسەکە بڵاوبۆتەوە پێویستە مرۆ ڕاستەوخۆ مامەڵە لە گەڵ باڵندە نەکات .

– پاش پەیوەندیکردن پێویستە مرۆ دەستەکانی پاك بشۆرێت یان بە ئیسپرتۆ پاکژیان بکات .

– هەڵگرتنی مریشکی بەستوو لە نێو بەفرگردا هیچ لە ڤایرۆسەکە ناگۆرێت ، وەلیٚ بە کوڵاندن لە 70 پلەدا ڤایرۆسەکە دەمرێت .

– پێویستە هەمووان لە بیریان نەچێت کە هێلکەی دەڵەمە، هێلکەورۆن، بە هیچ جۆرێك گۆشتی بەرکوڵ یان نەکوڵاونەخۆن

کوتان تا ئەمرۆ کوتان دژی ڤایرۆسەکە نییە .

دەرمان

هەردوو دەرمانی (Tamiflu=Oseltamivir) (Flumadine=Rimantadine) بەشی خۆیان کاریگەری یان هەیە .

سەرچاوەکان

1.www.av.se ©
2.www.cdc.gov 050910 ©
3.www.who.int 050909 ©
4.www.dn.se 050105 ©
5.www.svd.se 051001 ©
6.www.netdoktor.se 051020 ©
7.www.aftonbladet.se 051021 ©

ماڤی بڵاوکردنەوەی تەنیا بۆ تەندروست نێت ە .